



İran’da Radikal İslam’ın Yükselişi: Fedaiyan-ı İslam Örneği

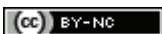
Kenan DEMİREL*

Öz

Çok sayıda din, mezhep ve etnik kökenden kavmi bünyesinde barındıran İran genel anlamda muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Şii din adamları Rıza Şah’ın Kacarlara son verip Pehlevî hanedanlığını ilan etmesine kadar bu ülkede siyasi, adli, ekonomi ve eğitim alanlarında geniş yetkilere sahipti. Ancak onların bu gücü İran’da liberal, laik bir ulus devlet kurmak isteyen Rıza Şah’ın iktidar olmasıyla yavaş yavaş ortadan kalktı. İran’ın İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgali ile birlikte ülkede kısmî bir serbestlik dönemi başladı ve hem ayrılıkçı hem liberal hem de radikal birçok yeni hareket ortaya çıktı. Din adamları yeniden güçlenmeye başladı ve Fedaiyan-ı İslam gibi radikal örgütler kuruldu. Diğer İslami hareketlerden farklı eylemsel yapısıyla dikkat çeken Fedaiyan-ı İslam, hedefleri doğrultusunda hiçbir aşırılıktan kaçınmadı. Örgüt, Ayetullah Kaşanî ile yapılan işbirliği neticesinde bir dönem Milli Cephe’nin komandoları gibi hareket etti. Bu çalışmada İran’da radikal İslam’ın yükselişi Fedaiyan-ı İslam örneğinde ele alınmış, örgütün kuruluşu, programı, faaliyetleri ve çöküşü anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Radikal İslam, İran, Fedaiyan-ı İslam, Nevvab Sefevî, Ayetullah Kaşanî.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, k.demirel@alparslan.edu.tr, Muş, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3394-3836





The Rise of Radical Islam in Iran: The Case of the Fadaïyan-i Islam

Kenan DEMİREL*

Abstract

Iran, which is home to many religions, sects, and ethnic groups, has a generally conservative structure. Shiite clerics held broad powers in the political, judicial, economic, and educational spheres of this country until Reza Shah overthrew the Qajar dynasty and established the Pahlavi dynasty. However, their power gradually faded with the rise to power of Reza Shah, who sought to establish a liberal, secular nation-state in Iran. With Iran's occupation during World War II, a period of partial freedom began in the country, and many new movements emerged, including separatist, liberal, and radical ones. Religious leaders began to regain power, and radical organizations such as the Fadaïyan-i Islam were established. Fadaïyan-i Islam, which stands out from other Islamic movements due to its unique structure, did not shy away from any extremes in pursuit of its goals. The organization acted like commandos of the National Front for a period as a result of its cooperation with Ayatollah Kashani. This study examines the rise of radical Islam in Iran through the example of Fadaïyan-i Islam, detailing the organization's founding, program, activities, and collapse.

Keywords: Radical Islam, Iran, Fadaïyan-i Islam, Navvab Safavi, Ayatollah Kashani.

* Assist. Prof., Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, k.demirel@alparslan.edu.tr, Muş, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3394-3836

1. Giriş

İran, Rıza Han'ın 1920'de askeri darbeyle iş başına gelip 1925'te Kacar hanedanlığına son vererek Pehlevî saltanatını kurmasıyla birlikte her alanda büyük değişim ve dönüşümlerin başlayacağı yeni bir döneme girdi. Ülkedeki bölünmüş siyasi yapı ordu marifetiyle ortadan kaldırıldı, yerel aşiretlerin siyasi ve askeri gücü sonlandırıldı, başta yargı olmak üzere birçok alanda radikal reformlar hayata geçirildi ve din adamlarının ekonomik, siyasi ve toplumsal gücü sınırlandırıldı. Rıza Şah yaklaşık yirmi yıllık iktidarı döneminde din adamları ve aydınlar arasındaki çekişmeden de faydalanarak mutlak otoritesini kuvvetlendirdi ve İran'da 1927-1932 yılları arasında merkeziyetçi otoriter, 1932-1941 yılları arasında diktatörlüğe evrilen bir yönetim inşa etti. Onun amacı kendi saltanatını pekiştirirken ülkesini Avrupa tarzı yeniliklerle değiştirip dönüştürmek ve İran'da liberal bir ulus devlet kurmaktı. Bu nedenle iktidarı döneminde başta din adamları olmak üzere hedeflerinin önünde engel olarak gördüğü bütün grupları bir şekilde baskı altında tuttu (Kazemi, 1984, s. 160; Şehristanî, 1388 hş./2009, s. 66-67). Ancak yine de 1928 ve 1935 yıllarında dini kaygılarla ortaya çıkan Molla Halil ve Şeyh Behlûl isyanlarını engelleyemedi. Başarısız olan bu isyanlar Rıza Şah'ın ulema üzerindeki baskısını daha da arttırdı. Bu baskı dönemi İran'ın 1941 yılında İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgali ve Rıza Şah'ın tahttan oğlu Muhammed Rıza Pehlevî lehine feragat edip yurt dışına kaçmasıyla sona erdi. İşgalle birlikte başlayan kısmen özgür yeni siyasi atmosfer İran'daki ayrılıkçılar, komünistler, aşiretler ve dini gruplar için faaliyete geçme fırsatı yarattı. Pehlevî yönetimine muhalif bütün unsurlar yeni dönemle birlikte adeta bir intikam duygusuyla harekete geçti. Kurumsallaşmış bazı dini yapılar faaliyetlerini daha güçlü bir şekilde icra etmeye başladı ve ülkedeki radikal İslami grupların sayısında artış yaşandı. Bu durum Majid'in de ifade ettiği gibi Rıza Şah'ın din kültürünü ve din adamlarının etkisini zor kullanarak yok etme girişimlerindeki başarısızlığını kanıtlıyordu (Yazdi, 1990, s. 285; Fedaiyân-ı İslam Seyr-i Meşrutalebi Der İran { Fedaiyan-i Islam on the Path to Gaining Legitimacy in Iran }, 1986, s. 38).

Rıza Şah ve sonrası dönemde encümenler şeklinde örgütlenen İran'daki İslami grupların bir kısmı bölgesel yapıdaydı ve eğitim, kültür, imar, hayır vs. gibi işlerle meşgul olup siyasete kısmen müdahildiler. Bunların siyasi işlere müdahalesi daha çok bulundukları bölgeyle sınırlı olup yöneticile-

rin eleştirilmesi şeklindeydi. “Azadarân- Hüseyini-yi Burucerd, Encümen-i İhya-yı Tamir Mesâcid-i Kadime, Cemiyet-i Bıraderân-ı İslâm” gibi örgütlenmeler bölgesel faaliyet yürüten dini gruplara örnek olarak gösterilebilir. İkinci kısımda kalan dini gruplar ise ülke genelinde siyasi ve toplumsal alanlarda faaliyet gösteren cemiyetlerdi. Bunlar hem İran hem de dünya genelindeki gelişmeler hakkında yorumlarda bulunup tepkilerini ortaya koyabiliyordu. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Filistin topraklarında bir İsrail Devleti’nin kurulması, Cezayir ve Mısır’da sömürgecilere karşı verilen mücadele gibi uluslararası konulara ve Ahmet Kesrevî’nin dinde reform propagandasına, tesettür yasağına, Komünist Tudeh Partisi ve Bahailerin faaliyetlerine bu gruplar tepki gösteriyordu. “Encümen-i Tebligat-ı İslami-yi Şehabpûr, İttihadiye-yi Müslimin-i Hac Mehdi Serrac Ensarî, Camia-yı Tebligat-ı İslami-yi Şeyh Abbas Ali İslami ve Fedaiyan-ı İslâm” İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgal dönemi ve sonrasında ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren dini gruplardı. Adını Kur’ân metinlerinde geçen Fedai kelimesinden alan Fedaiyan-ı İslâm diğer İslami gruplardan çok daha farklı ve radikaldi (Abbasi, 1390 hş./2012, s. 158-159). 1949-1951 yılları arasında Türkiye’nin Tahran Büyükelçiliği görevini yürüten Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na göre siyasi bütünlükten ve düşünsel temelden yoksun olan Fedaiyan-ı İslâm bir bakımdan cezbesi tutmuş dervişleri yahut da Muharrem ayınlarında kan revan içinde uluyarak sokak sokak dolaşan serserileri andırıyordu (Karaosmanoğlu, 2017, s. 302). Karaosmanoğlu’nun örgüt için böyle bir benzetmede bulunmasının temel nedeni mücadele yöntemi olarak benimsemiş olduğu suikastlardı. Temel hedefi İran’da şariat hükümlerini icra edecek bir hükümetin iş başına gelmesini sağlamak olan örgüt hem bu yönüyle hem de suikastı bir yöntem olarak benimsemesinden dolayı dini devrimci bir hareket olarak kabul edilmektedir.

2. Ahmet Kesrevî Suikasti ve Fedaiyan-ı İslâm’ın Doğuşu

Fedaiyan-ı İslâm 1945-1955 yılları arasında faaliyette bulunmuş ve gerçekleştirmiş olduğu siyasi suikastlarla ün kazanmıştır. Örgütün kurucusu Seyyid Muctebî Nevvab Mirlevhî’dir. 1924 yılında Tahran’da dünyaya gelen Mirlevhî’nin babası, Seyyid Cevad Mirlevhî, bir din adamıydı. Rıza Şah’ın gerçekleştirdiği kılık kıyafet düzenlemesinden sonra dini kisvelerini terk eden Cevad Mirlevhî avukatlık yapmaya başlamış; ancak 1936

yılında Adalet Bakanlığı yargıcıyla yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı tutuklanmıştır. Nevvab Mirlevhî, babasının ölümünden sonra amcasının yanına gitmiş, daha sonra anne tarafının soyadı olan Sefevî’yi kullanmaya başlamış ve Nevvab Sefevî olarak tanınmıştır. Bir süre Tahran’daki Alman Sanat Lisesi’nde mekanik okuyan Nevvab, bu okulu bırakmış ve Abadan’a, buradaki petrol şirketinde çalışmak için gitmiştir. Ancak Abadan’da İngilizlere karşı başlayan ve kısa süren bir isyandan sonra işinden ayrılmış ve Irak’ın Necef şehrine medrese eğitimi almak için gitmiştir. 1940-1942 yılları arasında Necef’te eğitim alan Nevvab, Fedaiyan-ı İslam’ın kuruluşunu ve ilk suikastını gerçekleştirmeyi burada aklına koydu (Taghavi, 2004, s. 152; Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 252-253; Çeginî, 1388 hş./2009, s. 83-84).

Ahmet Kesrevî, asıl amacı İran’da dini bir siyasi düzen kurmak ve şeriat hükümlerini icra etmek olan Fedaiyan-ı İslam’ın suikastla ortadan kaldırdığı ilk İranlı aydın ve tarihçidir. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgalin getirmiş olduğu kısmen özgür düşünce ortamından faydalanarak yayınladığı kitap ve makalelerde İslam ve Şiilik aleyhine yazılar yazan Kesrevî, Rıza Şah döneminde yetişmiş olan laik kesimden destek buluyordu ve bu durum gençliği zehirlediği gerekçesiyle dini kesimlerin tepkisini çekiyordu. Kesrevî’nin özellikle Kur’ân-ı Kerim’in Allah’ın keliması ve Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu kabul etmeyerek nebilik iddiasında bulunması ve Şii İmamı Cafer Sadık’a hakaret etmesi İran ulemasını oldukça öfkelenlendirmişti (Kazemi, 1984, s. 160; Tevanî, 1379 hş./2000). Hac Serrac Ensarî, Ayetullah Seyyid Nureddin Şirazî gibi dönemin ulemasından bazı önemli isimler, Nevvab harekete geçmeden önce Kesrevî’nin din ve mezhep aleyhine yaptığı çalışmalara karşı yayınladıkları çeşitli beyanatlarla işe koyulmuş ve halkı uyarmıştı. Ayrıca Nevvab’ın kişiliği ve düşüncesi üzerinde en fazla etkisi bulunan Necef’teki din adamlarından olan ve İran’daki en büyük dini komisyonlardan “Heyet-i Gâime”nin kurucusu Muhammed Tehranî ve Ayettullah Humeynî gibi dönemin önemli isimleri de Kesrevî’nin propagandasına karşı harekete geçmişti. Özellikle Humeynî “Keşf’ul-Esrar” adlı kitabıyla hem İran’daki İslam ve Şiilik karşıtı söylemlere cevap vermeye çalışmış hem de başta Nevvab olmak üzere Fedaiyan-ı İslam üyeleri üzerinde büyük etki bırakmıştı (Abbasi, 1390 hş./2012, s. 162-163; Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 254; Chehabi, 1990, s. 117). Ancak bunlar yeterli olmamış ve Kesrevî hükümetin sağladığı koruma sayesinde faaliyetlerini daha da arttırmıştı.

Kesrevî'nin kitapları Necef'teki medreselere kadar ulaşmıştı. Ancak din aleyhine söylemleri buradaki ulema tarafından yeterince eleştirilmemişti. Nevvab ise bu sırada Necef'teki "Medrese-yi Âhund" adlı okulda din eğitime devam ediyordu. Bir gün kaldığı medresede Kesrevî'nin İslam ve Şii inancı aleyhine propaganda yaptığı "Şiilik" adlı eserine ulaşan Nevvab, kitabı okuduktan sonra çok öfkelenmiş ve hem öğrenciler hem de medrese hocalarını Kesrevî'yle mücadele edilmesi konusunda uyarmıştı. Onun uyarıları ulemadan destek gördü ve gençleri Kesrevî'nin din karşıtı düşüncelerinden korumak için bir temsilcinin Tahran'a gönderilmesi planlandı. Ancak bu plan kısa bir süre sonra değişti ve Abadan'dan başlayarak halkla, özellikle de İranlı gençlerle sohbet edilerek Kesrevî'nin din karşıtı faaliyetleriyle mücadele edilmesi kararlaştırıldı. Abadan'a gönderilen temsilci Nevvab Sefevî'ydi (Gaib, 1398 hş./2020, s. 65; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 22-23). Necef ve İran'daki ulemadan toplanan paralarla Abadan'a gelen Nevvab, burada büyük kalabalıklar önünde medeniyet ve özgürlük hakkında konuşma yapmış, gerçek kanunların Allah tarafından indirildiğini belirtmiş, halkı dinsizliğe ve Kesrevî'nin telkinlerine karşı uyarmıştı. Yaptığı konuşmadan dolayı kısa bir süreliğine tutuklanan Nevvab halkın gösterdiği tepki neticesinde serbest bırakılmıştı. Abadan'da çeşitli camilerde birkaç gün boyunca halka hitap eden Nevvab daha sonra buradan ayrılarak Tahran'a hareket etti. Tahran'da ulemadan Mehdi Hairî ile görüşen Nevvab buradaki çarşı esnafına ve gençlere hitap etti ve vakit kaybetmeksizin Ahmet Kesrevî'nin peşine düştü. Onun çalıştığı "Perçem" gazetesindeki adresine ulaşan Nevvab, suikasttan önce yazdıklarının arkasında olup olmadığını anlamak için Kesrevî ile sohbet etmeye karar verdi. Yaptığı görüşmede onun dinden çıktığı ve gençliği zehirlediği konusunda ikna olan Nevvab, daha önce Necef ulemasının da Kesrevî hakkında verdiği "katli vaciptir", fetvasına dayanarak onu ortadan kaldırmaya karar verdi (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 24-25). Tahran ulemasından olan Şeyh Muhammed Hasan Talagânî'den aldığı maddi destekle silah edinen Nevvab, Muhammed Hurşidî adlı bir dostuyla 8 Mayıs 1945 tarihinde Kesrevî'ye bir saldırı düzenledi. Ancak bu saldırı Nevvab'ın silahı tutukluk yaptığından dolayı başarılı olmadı. Kesrevî suikasttan yaralı olarak kurtuldu. Nevvab ve Hurşidî tutuklandı (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 255; Yazıcı, 2000, s. 54).

Nevvab ve Hurşidî'nin tutuklanması İran'daki dini çevrelerin büyük tepkisini çekmişti. Başta Ayetullah Kumî olmak üzere dönemin ulemasından birçok isim hükümete yazdığı telgraflarla Nevvab ve Hurşidî'nin serbest

bırakılmasını ve Kesrevî’nin İslam ve Şiilik karşıtı yayınlarından dolayı yargılanmasını istiyordu. Ayrıca muhafazakâr İranlılar suikastı olumlu karşılayarak tutukluların salıverilmesini talep ediyordu. Neticede oluşan bu baskı sayesinde Nevvab ve Hurşidî serbest bırakıldı ve Kesrevî’nin İslam aleyhine propaganda yaptığı Peyman ve Perçem gazeteleri kapatıldı. Nevvab ise serbest kaldıktan hemen sonra Hac Serrac Ensarî, Şeyh Mehdi Şeriatmedarî ve Hac Şeyh Kasım İslami ile birlikte 1945 yılında “Dinsizlikle Mücadele Cemiyeti”ni kurdu (Abbasi, 1390 hş./2012, s. 163-164). Ardından Fedaiyan-ı İslam’ın ilk bildirisi “Din ve İntikam” başlığıyla yayınlandı. Bu bildiride şunlar yazılıydı:

Biz hayattayız ve intikam alan Yüce Allah tetiktedir. İstirap çekenlerin kanları uzun yıllardır, sadece kendini düşünen şehvet düşkünü, hain, katil ve hırsızların parmaklarının ucundan dökülüyor. Bazen ilahi intikam eli onlardan birini zulüm görenlerin yerine koyar; ancak zulme ortak olanlar bundan ibret almaz. Bu hain ve ikiyüzlü münafıklar! Hayattayız, tetikteyiz, biliyoruz ve Allah’a inanıyoruz, korkmuyoruz (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 256; Çeginî, 1388 hş./2009, s. 84; Kazemi, 1984, s. 161; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 32-33).

Başarısız ilk Kesrevî suikastından kısa bir süre sonra 1945 yılında yayınlanan bir bildiriyle Fedaiyan-ı İslam Cemiyeti resmi olarak kurulduğunu ilan etti. Bu bildirinin altında Fedaiyan-ı İslam ibaresi yazılıydı ve Nevvab Sefevî’nin imzası bulunuyordu. Cemiyet, Şiilik Yanlıları ve Dinsizlikle Mücadele adlı iki muhafazakâr ve radikal dinci tarafın birleşiminden oluşmaktaydı. Cemiyetin amacı ve özellikle izlediği yöntem İran’daki diğer İslami oluşumlardan farklıydı. Abrahamian’ın da vurguladığı gibi Fedaiyan-ı İslam’ın talebi sadece şeriat kanunlarının icra edilmesi değildi, örgüt ayrıca kâfir olarak gördüğü Kesrevî gibi kimselere karşı şiddet kullanmaya ve onları ortadan kaldırmaya da hazırды ve bunu bir görev olarak görüyordu (Abrahamian, 2018, 154). Bu nedenle düşünsel alandan çok eylemsel faaliyetlere yönelen Nevvab, serbest kalmanın verdiği cesaret ve arkasında ulema ve muhafazakâr halkın desteğini hissetmesinden dolayı yarım kalan Kesrevî suikastını tamamlamaya ve onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu sırada tedavisi tamamlanan Kesrevî, ulemanın ve halkın baskısı neticesinde din aleyhine yazdığı yazılardan dolayı yargılanıyordu. Fedaiyan-ı İslam üyeleri Tahran Adliye Sarayı’nda Kesrevî sorgulanırken harekete geçti. Güvenlik önlemleri alınmış olmasına rağmen cemiyet üyelerinden

Cevad Muzafferî ve Seyyid Hüseyin İmamî isimli iki kişi içeriden aldıkları destekle mahkeme salonuna sızmayı başardı. Muzafferî yanında getirdiği silahıyla Kesrevî'yi yaraladı ve mahkeme kâtibini öldürdü. İmamî ise bıçağıyla saldırarak Kesrevî'yi etkisiz hale getirdi. (Abbâsî, 1390 hş./2012, s. 164). Kesrevî'nin öldürülmesi sırasındaki arbedede İmamî de elinden yaralanmıştı. Adliyedeki karmaşadan faydalanarak dışarı kaçan İmamî yanındakilerle birlikte dışarda bekleyen at arabasına binip hastaneye gitti ve orda tutuklandı. Nevvab Sefevî ise tutuklanmamak için daha önce planlandığı gibi Meşhed'e gitti. Eyleme katılan ve yakalanmayan Fedaiyan-ı İslâm'ın diğer üyeleri Dinsizlikle Mücadele Cemiyeti'nin Gilân'daki şubesine sığındı. Nevvab Meşhed'deyken tutuklanan Fedaiyan-ı İslâm üyelerinin serbest bırakılması için buradaki din adamlarıyla görüşmeler yapıyordu. Onun yaptığı görüşmeler neticesinde Tahran'a başta ulema olmak üzere esnaf, tüccar ve muhafazakâr halktan çok sayıda telgraf çekildi. Bu telgrafların birçoğu Fedaiyan-ı İslâm'a yakın Âyin-i İslâm adlı dergide de yayınlandı. Telgraflardan bazıları Heyet-i İlmiye-yi Kerbelâ ve Ayetullah Hac Hüseyin Kumî adıyla bizzat Şah'a, Başbakan ve Adalet bakanına yazıldı. Tahranlı din adamları ve tacirler tutukluların ihtiyaçlarının karşılanması için kendi aralarında bir miktar para topladı. Fedaiyan-ı İslâm Cemiyeti, Kesrevî suikastından dolayı bir bildiri yayınladı. Tahran çarşısına asılan bu bildiride suikastın haklı nedenlerle işlendiği belirtilmiş ve İran halkı dinsizlikle mücadelede konusunda uyanık olmaya davet edilmiştir (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 258; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 38-40).

Kesrevî'nin öldürülmesinin üzerinden sekiz ay geçmiş ve tutukluların yargılanması için askeri mahkeme kurulmuştu. Mahkemede önce tutukluların serbest bırakılması için kişi başına on bin tümenlik bir kefaletin ödenmesine karar verdi. Tahranlı tacirler tarafından bu miktar kısa sürede toplandı. Ancak karar daha sonra bozuldu ve toplanan paralar kabul edilmedi. Askeri mahkeme bu defa Fedaiyan-ı İslâm üyesi beş kişinin serbest bırakılmasına ve Seyyid Hüseyin İmamî ile kardeşi Seyyid Ali Muhammed İmamî'nin tutuklu kalmasına karar verdi. Bu sırada Nevvab, Kirmanşah'tan ayrılarak Irak'ın Necef kentine gitmişti. Onun Irak'a gitmesinin nedeni hükümet tarafından Kesrevî'nin katillerine uygulanan baskı ve Necef ulemasının Kesrevî suikastına karşı tepkisini öğrenmek ve desteğini elde etmektir. Çünkü Ceferiyân'ın da ifade ettiği gibi her açıdan baskı altında olmasına, muhafazakâr halkın protestosu ve İran ulemasının tepkisine rağmen hükümet, tutukluların serbest bırakılması adına herhangi bir girişimde bu-

lunmamıştı (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 258). Bu sırada Necef ulemasından Ayetullah İsfahanî vefat etmiş ve İran hükümeti taziyelerini sunmak için bir heyeti Irak’a göndermişti. Bu durum Necef ulemasına tutukluların serbest bırakılması için hükümetle müzakere edeceği uygun ortamı sağlamıştı. İran heyeti ile Necefli din adamları arasındaki ilk toplantı Ayetullah İsfahanî’nin mezarı başında yapıldı. Ulemadan Seyyid Abulkasım Huyî ve Ağa Seyyid Cevad Tebrizî, Kesrevî suikastını düzenleyenlerin tutuklu bulunmasından duydukları rahatsızlığı İran heyetine bildirdi. İran heyeti Irak’taki son gününde ulemadan Ayettulah Kumi’nin Necef’teki evini ziyaret etti. Buradaki toplantıda da ulema kesin bir dille tutukluların salıverilmesini hükümet yetkililerinden talep etti. Necef’teki din adamlarına göre Kesrevî’nin öldürülmesi tıpkı namaz kılmak gibi dinin bir gereği olup fetvaya ihtiyaç duyulmayan bir eylemdir. Çünkü İslam dinine ve peygamberine hakaret eden birinin katli vaciptir. Toplantının sonunda tutukluların serbest bırakılacağına dair Necef ulemasına söz verildi. Heyet İran’a döndükten sonra temyiz mahkemesi kuruldu ve Seyyid Hüseyin İmamî, kardeşi Seyyid Ali Muhammed İmamî ve Cevad Muzafferî serbest bırakıldı. Bazı yazarlara göre tutukluların salıverilmesinde sadece Necef’te yapılan müzakereler etkili olmamış, dönemin önemli din adamlarından olan Ayetullah Burucerdî ve Ayetullah Humeynî gibi isimler Muhammed Rıza Şah’la tutukluların serbest bırakılması için bir görüşme yapmış, Şah’ı cinayetin haklı nedenlerle işlendiği konusunda ikna etmiş ve böylece tutuklular serbest bırakılmıştı. Ne şekilde olursa olsun bu başarı Fedaiyan-ı İslam’ın Pehlevî düzenine karşı elde ettiği ilk büyük zaferdi (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 257-258; Kazemi, 1984, s. 161; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 38-40).

3. Fedaiyan-ı İslam’ın Programı ve Mücadele Yöntemleri

Muhammed Rıza Pehlevî döneminin sol, liberal, milliyetçi ve Tudeh gibi gayrı dini siyasi hareket ve partilerinin günden güne artan gücü ve devleti yönetenlerin bunlar karşısındaki zafiyeti İslami bir oluşumun doğup büyümesi için bir engel teşkil ediyor gibi görünüyordu. Ancak aslında muhafazakâr halkın ihmal edilmesi ve Pehlevî yönetimine karşı duyulan öfke Fedaiyan-ı İslam gibi radikal grupların ortaya çıkması için uygun ortamı hazırlamıştı. Ahmet Kesrevî suikastından hemen sonra kuruluşunu ilan eden Fedaiyan-ı İslam kısa sürede mevcut şartlardan faydalanarak

yaygın siyasi bir ideolojiye dönüşmek çabası içerisine girdi. Bunun için etkili bir programa ihtiyacı vardı. Bu program bizzat Nevvab Sefevî tarafından 1950 yılında kaleme alınan “Rahnemâ-yı Hakayık” adlı eserde açıklanmıştır. İki bölümden oluşan ve 1979’daki İslam Devrimi’nden sonra birçok öneri ve ilkesi aynen uygulanan kitabın ilk bölümünde dünyadaki kötülüğün kökeni, nedenleri ve o dönemin mevcut şartlarında bu kötülüğün İran toplumuna etkileri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise toplumun ne şekilde ıslah edilebileceği belirtilmiş ve bir inkılap programı açıklanmıştır (Tevanî, 1379 hş./2000, s. 290-291).

Fedaiyan-ı İslam’a göre Rıza Şah’la başlayan yeni düzen İran’ı toplumsal, siyasi, ekonomik, askeri vb. alanlarda temel bir yozlaşmaya ve bozulmaya sürüklemiştir. “Rahnemâ-yı Hakayık”ta bu bozulmuşluğun temel nedeni imanın nurlu köklerinden ayrılmak ve devlet yönetiminde şeriat hükümlerine riayet etmemek olarak açıklanmıştır. Tesettüre riayet edilmemesi, alkol ve uyuşturucu kullanımı, kumarbazlık, sinema, tiyatro, roman ve şiirlerde şehvetin ve cinayetin öne çıkarılması, yabancı müziklerin dinlenmesi, işsizlik ve yoksulluk, genel ahlakın bozulması, rüşvet ve faizcilik vb. problemler toplumsal yozlaşmanın diğer nedenleri olarak belirtilmiştir (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 152-169).

“Rahnemâ-yı Hakayık”a göre İran’ı içine düştüğü yozlaşmadan kurtarmanın tek yolu Batı medeniyetiyle şekillendirilen mevcut yapıyı İslamileştirerek yeni bir devlet düzeni kurmaktır. Nevvab Sefevî oluşturulacak yeni devlet düzeninin ve toplumsal yapının nasıl olması gerektiğini kitabının ikinci bölümünde anlatır. İlk olarak “Ruhanîyet” başlığı altında din adamlarının nitelikleri hakkında açıklamalar yapar. Buna göre dini görevleri yerine getirme salahiyeti olmayan ve İslam düşmanlarıyla işbirliği yapan kimseler ortaya çıkarılmalı ve onlardan dini yetkileri alınmalıdır. Nevvab’a göre İslam bir eylem dinidir; ancak bu dinin gerçek çehresi hurafenin pasıyla kaplanmıştır. Bu durum din adamlarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yetkin olmayan çıkarıcı kimseler İslam dinine hurafeyi sokmuş, vaizler bu dini sadece ağlama ve ağıt yakma olarak görmüş, çarşı esnafı rüşvet ve faizle hurafe ortaya çıkararak İslam’ı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmıştı. Bu nedenle İslam hakikatlerine ulaşmak için yetkin olmayan din adamlarının toplumdan ayıklanması gerekmektedir. Böylece İslam’ın nurani gerçekleri üzerindeki perdeler kalkacak, Müslüman İran gençleri ve diğer İslam milletleri aydınlanacaktır (Gaib, 1398 hş./2020, s. 70).

Din dersleri sınıflandırılmalı, dini propaganda ve hukuk dersleri birbirinden ayrılmalıdır. Dini görevliler bütün vilayetleri dolaşmalı, buralarda incelemelerde bulunmalı ve vaaz verme yetkinliği bulunmayanları tespit ederek bunların yetkilerini ellerinden almalıdır. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi dolayısıyla yapılan ağıt törenleri şeriat ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Medrese ve camiler tamir edilmeli ve vakıf işlerine nezaret edilmedir. Gazete ve radyolarda iyiliğin faydaları ve kötülüğün zararları hakkında propaganda yapılmalıdır. Şeriat hukukunun icrası için bir fon oluşturulmalı ve toplanan para Müslüman İranlı gençleri gayri dini akımlardan korumak için kullanılmalıdır. Din adamları belirtilen bu görevleri yerine getirebilmek için cezalandırma gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bunun için yetkili İslam hükümetinin meşru emirleri yerine getirmesi gerekmektedir (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 152-169). Ruhaniyet başlığında anlattıklarından da anlaşılacağı gibi Fedaiyan-ı İslam şeriat hükümlerini icra edecek bir hükümetin iş başına geçmesini istemektedir. Ancak Tevanî’nin de vurguladığı gibi Fedaiyan-ı İslam mevcut siyasi kurumları şekilsel olarak kabul ettiğinden dolayı devleti yönetecek kişilerin ulemadan olması gibi bir durum söz konusu değildi. Ayrıca ulemanın devlet işlerine nezaret etmesini sağlayacak bir kurum da planlanmamıştır. Kısacası Nevvab Sefevî şekilsel açıdan dini olmayan bir hükümetten şeriatı icra etmesini beklemektedir. Ancak bu, İran’ın o dönemki mevcut siyasi yapısıyla gerçekleştirilebilir değildir (Tevanî, 1379 hş./2000, s. 295-296).

Nevvab Sefevî, Fedaiyan-ı İslam’ın programını açıkladığı kitabının ikinci bölümünde Şah’ın mevcut konumu ve bakanlıkların nasıl olması gerektiğiyle ilgili açıklamalar yapar. İlk olarak Eğitim ve Kültür Bakanlığı hakkında ayrıntılı bilgi verir. Buna göre okullarda karma eğitim olmamalı, kız ve erkek okulları ayrılmalı, dersler kız okullarında bayan, erkek okullarında erkek öğretmenler tarafından verilmelidir. Lise ve üniversitelerde bilim ve ahlak dersleri verilmeli, musiki dersleri olmamalıdır. Ayrıca radyo, dergi ve gazetelerde İslamiyet ekseninde Müslümanların faydasına olacak şekilde ahlak kurallarına riayet edilerek yayınlar yapılmalıdır. Sinema faaliyetleri ya tamamen durdurulmalı ya da ihtiyaç halinde dini kaidelere uygun olarak kadın ve erkeklerin ayrı salonlarda oturacağı şekilde düzenlenmelidir. İslam âlimlerinin İran ve dünyanın diğer bölgelerindeki kitapları toplanmalı ve büyük bir kütüphane kurulmalıdır. Eğitim ve Kültür Bakanlığı’nın bütün kurumlarında, ilköğretim, lise ve üniversitelerin uygun yerlerinde cami inşa edilmelidir (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 174-181; Tevanî, 1379 hş./2000, s. 296).

Nevvab Sefevî'ye göre Adalet Bakanlığı, Batıdan alınan kanunlarla işletilmektedir. Bu İslami bir devlette olmaması gereken bir durumdur. Bu nedenle vakit kaybetmeksizin İran mahkemeleri İslamileştirilmeli ve cezalar şeriat hükümlerine göre verilmeli, İslam hükümleriyle uyuşmayan kanunlar kaldırılmalıdır. İçişleri Bakanlığı mevcut görevlerinin yanı sıra ülkenin her köşesinden bütün sosyal tabakadan halkın katıldığı resmi ve umumi Cuma namazının icrasından, Cuma hutbelerinin radyo, gazete ve dergilerde yayınlanmasından sorumlu tutulmuştur. Emniyet Müdürlüğü İslam'ın toplumsal hükümlerinin uygulanması yolunda alkollü içecek satılan bütün dükkânları kapatmalı, kadınların tesettüre riayet etmelerini ve kamusal alanda kadın erkek arasındaki mesafenin korunmasını sağlamalıdır. Fakir ve engelliler için dernekler teşkil edilmelidir. Çalışabilecek durumda olan işsizlere iş bulunmalı, hasta olup çalışamayanlar tedavi edildikten sonra bir işe yerleştirilmelidir. Mevcut akıl hastanesi ve huzur evlerinin sayısı artırılmalı ülkenin her köşesindeki akıl hastaları toplanarak tedavi edilmelidir. Bütün şehir, kasaba ve köylerde yardımlaşma sandıkları kurulmalıdır. Şehir köy ve kasabalar imar edilmeli, yeni yerleşim yerleri yapılmalıdır. Gayri meşru ilişkilerin önüne geçmek için geçici evlilik kurumu tesis edilmelidir. Batılılardan alınan ve Kulâh-ı Pehlevî olarak bilinen şapka yasaklanmalı ve onun yerine Müslüman İranlıların gelenekleriyle uyumlu bir şapka kullanılmalıdır (Askerî & Gulyân, 1401 hş./2022, s. 164; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 188-195).

Ekonomi Bakanlığı'nın tasarruf odaklı çalışması gerektiğini belirten Nevvab Sefevî, tasarrufun İranlı aktarların dakik ve bilimsel hesaplarına göre yapılabileceğini öngörür. O, mevcut ekonomi ilkelerini, birkaç yıllık kalkınma programlarını ve mali danışmanları hile ve halkı kandırmanın birer aracı olarak görür. Ekonominin gelişmesi ve fakirliğin önlenmesi için öncelikle faizin yasaklanması ve mevcut bankacılık düzeninin İslami kaidelere göre yeniden düzenlenmesi gereklidir. Bayındırlık Bakanlığı, Posta, Telefon ve Telgraf Bakanlığı, Varlık Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Saray Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı gibi kurumların da İslami kaidelere göre çalışması gerektiği belirtir (Abdiyanî, 1390 hş./2012, s. 147). Ayrıca bütün devlet kurumlarında İran bayrağının yanında üzerinde "La İlahe İllallah Muhammed Resulullah, Ali Veliyyül-Allah" yazılı yeşil renkte bir İslam bayrağının da dalgalanması gerektiğini belirten Nevvab, Şah'ın mevcut konumu hakkında da bir takım açıklamalarda bulunur. Ona göre Şah, düşünsel, ru-

hani ve cismani açıdan diğer insanlardan farklı değildir. Bu nedenle Şah’a ilahi bazı vasıflar yüklenmemelidir. Onun övülmesi cahilliğin emaresidir. Ayrıca Şah, lüks yaşamdan, haremden zevk ve sefadan uzak durmalı, İslam dinini ve Hz. Muhammed’i takip ederek Şiilik mezhebine uygun bir davranış sergilemelidir (Tevanî, 1379 hş./2000, s. 297-298).

Fedaiyan-ı İslam’ın “Rahnemâ-yı Hakayık”ta belirtilen programından Nevvab Sefevî’nin bir İslam devrimi yapıp şariat ilkelerine dayalı yeni bir devlet düzeni oluşturmaktan çok mevcut yapıyı İslamileştirme amacı taşıdığı görülür (Askerî & Gulyân, 1401 hş./2022, s. 159). Burada Pehlevî rejiminin mevcut bakanlıkları olduğu gibi korunur ve saltanat devam ettirilir. Şah ve ailesinin rütbeleri değersiz sayılsa da saltanat devletin en tepesindeki yerini korumaktadır. Aslında Nevvab, bir çelişki içerisindedir. Çünkü O, bir taraftan meşrutiyet kanunlarına göre hüküm sürmesi gereken Şah’ın egemenliğini kabul etmezken diğer taraftan onun ahlaki ilkelere ve dini kaidelere göre devleti yönetmesi gerektiğinden bahseder. Nevvab’ın yaşadığı tek çelişki saltanat konusunda değildir. O ayrıca meşrutiyet inkılabını da sorgular ve onu Batının bir hediyesi olarak gördüğü için reddeder. Nevvab’a göre meşrutiyet yabancı devletlerin İran’daki emellerine ulaşmaları için ilan edilmiştir ve ayrıca meşrutiyet hareketi sırasında Şeyh Fazlullah Nuri, Seyyid Cemal Vaiz, Hac Ağa Nurullah gibi ulemeden çok sayıda isim şehit edilmiştir. Bu nedenle meşrutiyet İran milleti için bir hüsrandır. Ancak O, böyle düşünmesine rağmen meşrutiyet hareketlerinin sonucunda ortaya çıkan meclis gibi kurumları sahiplenir ve onların İslami bir hüviyet kazanmasını ister. Ona göre seçimlere liyakatli dindar Şiiler girmeli ve meclis açıldığından bu yana çıkarılan kanunlardan İslam’a aykırı olanlar iptal edilmelidir. Seçilen milletvekillerinin ise sadece İslam dinine göre danışmanlık yapmaya hakları olmalıdır (Tevanî, 1379 hş./2000, s. 298-299).

Tüm eksiklik ve çelişkilerine rağmen “Rahnemâ-yı Hakayık”ın olumlu olarak karşılanabilecek bazı tarafları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki mezhep ayrılıklarının bir tarafa bırakılarak İslam devletlerinin birlik olması konusuna yapılan vurgudur. İkincisi ırkçılığın reddedilmesi, üçüncüsü vatanseverlik ile İslamiyet arasında bir zıtlığın görülmemesidir. Fedaiyan-ı İslam’a göre farklı etnik kökene sahip olduklarına bakılmaksızın kendi vatanına ve mezhebine bağlı Müslüman unsurlar, bu bağlılıklarından taviz vermeden de İslam birliğini kurabilirler. Ancak bunun için bütün

Müslüman ülkelerde İslam şeriatının kanunları icra edilmelidir. Nevvab Sefevî, İslam birliğinin oluşturulabileceğine gerçekten inanmış, İhvan'ul-Müslimin ile bağlantı kurmuş ve 1947 yılında Suriye'nin Tahran Büyükelçisi Ferid Hanî ile birleşik bir İslam milleti oluşturulması için bir program hazırlanması konusunu görüşmüştür. Ancak bu görüşmede İslam birliğinin sağlanması için ortaya yeni bir görüş ve anlayış koyamamıştır. “Rahnemâyı Hakayık”ın diğer üstün tarafı baskıcı Pehlevî rejimini ve ona bağlı kurumları sorgulayabilmesidir. Ancak burada da mevcut düzeni ıslah etme ve İslamileştirme dışında sorunlara radikal bir çözüm üretilememiştir (Gaib, 1398 hş./2020, s. 65-66; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 51).

Fedaiyan-ı İslam olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür mücadele yöntemini benimsemiştir. Olumlu yöntemde; “Rahnemâyı Hakayık”ta anlatıldığı gibi ıslahat programlarının sunulması, siyasi danışmanlık yapılması, propaganda, cami minberlerinde verilen siyasi ve dini vaazlar, diğer kurum, dini ve siyasi hareketlerle işbirliği, dini ve ilmi tartışmalar vs. gibi yollar izlenmiştir. Olumsuz yöntemde; ifşa eden bildirilerin yayınlanması, protesto, tehdit, silahlı saldırı ve suikast yer almaktadır. Örgütün en bilinen ve etkili mücadele yöntemi ise suikasttır. Ancak örgüt suikastı her zaman ilk seçenek olarak kullanmamıştır. Örneğin; Nevvab, Ahmet Kesrevî suikastını gerçekleştirmeden önce onunla dini ve ilmi bir tartışma yapmış ve onun dinden çıktığına ve yayınlarıyla muhafazakâr gençleri İslamiyet ve Şiiilikten uzaklaştırdığına kani olduktan sonra Kesrevî'nin öldürülmesini emretmiştir. Örgütün kullandığı diğer mücadele yöntemi tehlikeden kaçınma ve sessizliktir. Bunu Dr. Muhammed Musaddık'ın başbakanlığı döneminde tutuklu bulunan Nevvab'ın, Ayetullah Kaşanî ile yaptığı yazışmalarından anlamaktayız. Kaşanî, liderliğini Musaddık'ın yaptığı Milli Cephe ile Fedaiyan-ı İslam arasındaki bağlantıyı sağlayan kişiydi. Nevvab, Kaşanî'ye yazdığı mektubunda kendisinin ve örgütün tutuklu bulunan diğer üyelerinin serbest bırakılması karşılığında Musaddık Hükümeti aleyhine çalışmayacağı, köşesine çekilerek sadece dini işlerle uğraşacağı sözünü vermişti. Pehlevî rejimine muhalif olan diğer siyasi oluşumları desteklemek Fedaiyan-ı İslam'ın kullandığı başka bir mücadele yöntemiymiş. Nevvab, Milli Cephe ile anlaşmazlığa düşmeden önce Kaşanî'ye milletvekili seçimlerinde Milli Cephe'ye yakın adayların destekleneceği sözünü vermişti (Abdiyanî, 1390 hş./2012, s. 153-160; Abbasî, 1390 hş./2012, s. 170-172; Askerî & Gulyân, 1401 hş./2022, s. 167).

4. Fedaiyan-ı İslam’ın Milli Cephe’yle İlişkisi ve Siyasi Suikastları

Fedaiyan-ı İslam’ın, o dönem İran’daki en güçlü muhalefet hareketi olarak bilinen Milli Cephe’yle ilişkisi Dr. Muhammed Musaddık’a yakın bir din adamı olan Ayetullah Kaşanî aracılığıyla gerçekleşti. Kaşanî, İran’ın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki işgalinin getirmiş olduğu kısmî serbestlikten İngiliz karşıtı faaliyetlerinden dolayı yeterince faydalanamamıştı. 1945 yılına kadar Kirmanşah ve Irak’taki İngiliz zindanlarında tutuklu bulunan Kaşanî daha sonra serbest bırakılmış ve Tahran’a gelmişti. 1946 yılında Meşhed’i ziyareti engellenen Kaşanî, Sebzevâr’da bulunduğu sırada yeniden tutuklanmış ve Kazvin’e sürgün edilmişti. Nevvab Sefevî, Ayetullah Kaşanî’yi İslam dinine sahip çıkan tek siyasi olarak kabul ettiğinden dolayı onun tutuklanmasını ve sürgüne gönderilmesini Meşhed’de Ayetullah Kumî’nin ölümünün kırkı dolayısıyla yapılan anma töreninde protesto etmiş ve törene katılan İranlı yetkililerden Kaşanî’nin serbest bırakılmasını istemişti. Nevvab ayrıca kendi siyasi ve dini hedeflerine ulaşmada Kaşanî’den faydalanabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle onunla ilişki kurmaya ve onu desteklemeye karar vermişti. Nevvab, Kaşanî serbest bırakıldıktan sonra onunla görüşmüş ve ona düşmanın zulmünden korkmadığını söylemişti. Kaşanî’nin evinde yapılan bu görüşmede ayrıca Fedaiyan-ı İslam’ın siyasi ve dini hedeflerine ulaşması yolunda yapacağı mücadelede son nefesine kadar Kaşanî’ye danışacağı sözünü vermişti. Bu şekilde Fedaiyan-ı İslam’ın Ayetullah Kaşanî ve dolayısıyla Milli Cephe ile ilişkisi başlamış oldu (Tevanî, 1379hş./2000, s. 308).

Fedaiyan-ı İslam’ı Kaşanî’ye yakınlaştıran tek unsur Kaşanî’nin bir din adamı olması değildi. Ulusal ve uluslararası birtakım sorunlar Nevvab’ı Milli Cephe’yle ilişki kurmaya zorlamıştı. Bunlar; tesettür yasağı, alkollü içeceklerin satışı ve kullanımının engellenmemesi, ülkenin yer altı kaynaklarının yabancı devletler tarafından sömürülmesi, Filistin’de bir İsrail devletinin kurulması vs. gibi konulardı. Özellikle Filistin meselesine Kaşanî’nin yaklaşımı Nevvab’ın Milli Cephe’ye yaklaşmasını sağladı. Bu yakınlaşmayı Aralık 1947’de Kaşanî’nin çağrısıyla Filistin’de bir İsrail devletinin kurulmasına karşı yapılan protesto gösterilerinde görmekteyiz. Fedaiyan-ı İslam bu gösterilerde aktif rol almış ve Nevvab Sefevî burada İsrail aleyhine çok sert bir konuşma yapmıştı (Taghavi, 2004, s. 153; Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 261; Çeginî, 1388 hş./2009, s. 84; Kazemi, 1984, s. 162). Ayrıca gösterilerden sonra Tahran sokaklarında stantlar ku-

ruharak Filistin’de Yahudilere karşı savaşacak gönüllü gençlerin kaydı yapılmıştı. Kısa sürede beş bin Fedaiyan-ı İşlam üyesi Filistin’e gitmek için kayıt yaptı. Nevvab bir bildiri yayınlayarak İran hükümetinden gençlerin Filistin’e hareketine izin verilmesini, silahlandırılmasını ve masraflarının karşılanması istedi. Bu yardımların sağlanabilmesi için dönemin Başbakanı İbrahim Hekimî ile de bir görüşme yapıldı. Ancak olumlu sonuç alınamadı (Abbasi, 1390 hş./2012, s. 166; Abdiyanî, 1390 hş./2012, s. 149; Sefevî, 1358 hş./1979, s. 53-54).

Fedaiyan-ı İşlam’ın Kaşanî aracılığıyla Milli Cephe’yle yürüttüğü dolaylı bağlantı karşılıklı çıkar ilişkisine dayanıyordu. Nevvab, Milli Cephe’nin iktidar olması durumunda İran’da İşlam hükümlerini icra edecek bir hükümetin iş başına geleceğini düşünüyordu. Fedaiyan-ı İşlam’ın suikast yapabilme kabiliyetinde olduğunun farkında olan Kaşanî ise örgütün bu gücünü kendi hedeflerine ulaşma yolunda bir baskı aracı olarak kullanmak istiyordu. Ancak iki taraf arasında düşünsel anlamda bir birliktelik yoktu. Kaşanî meşrutiyet ilkelerine uygun olarak mevcut anayasa çerçevesinde faaliyet yürütmek istiyor ve petrolün millileştirilmesine öncelik veriyorken, Nevvab meşrutiyetin tüm kurumlarının İşlami bir hüviyet kazanmasını ve şeriat hükümlerinin uygulanmasını talep ediyordu (Abrahamian, 1982, s. 258-59; Gaib, 1398 hş./2020, s. 69). Ayrıca Nevvab, Kaşanî’ye yakın şems Ganatâbadî gibi bazı kimselerle düşünsel anlamda bir anlaşmazlık yaşıyordu. Musaddık’ın bir din adamı olmaması da Fedaiyan-ı İşlam’ın Milli Cephe’den uzaklaşmasına neden oluyordu (“Ayatollah Kaşani Fedaiyan-ı İşlam ve Nuhzet-i Milli şoden-i San’ât-ı Neft” {Ayatollah Kashani, Fadaian-i Islam, and the Oil Nationalization Movement}, 1388 hş./2010, s. 376). Durum böyleyken iki taraf arasındaki ilişkinin uzun süre devam etmesi beklenemezdi. Zira Fedaiyan-ı İşlam ve Milli Cephe arasındaki ilişki Milli Cephe’nin iktidarından hemen sonra bozuldu.

Musaddık’ın iktidarına kadar geçen sürede Fedaiyan-ı İşlam Kaşanî’ye bağlı ve onun görüşlerine uygun olarak faaliyet yürüttü. Musaddık’ın başbakan olması ve Milli Cephe’nin programının yayınlanmasıyla birlikte iki taraf arasındaki ittifak bozuldu. İran’da İşlami bir hükümetin göreve gelmediğini anlayan Nevvab, Kaşanî’nin verdiği sözleri tutmadığını gördü. Onunla birçok defa İşlam hükümlerinin icra edilmesi konusunda görüşme yaptı. Ancak Kaşanî her defasında İngiliz müdahalesi tamamen ortadan kaldırılmadan ve petrol millileştirilmeden İşlam hükümlerinin icrasının

mümkün olmadığı cevabını verdi. Oysa Tevanî’nin de ifade ettiği gibi Nevvab, Milli Cephe’yi destekleme adına Kaşanî’ye verdiği sözleri tutmuş ve onun seçimler için belirlediği adayları desteklemiş; ancak beklediğini alamamıştı. Artık Fedaiyan-ı İslam, Ayetullah Kaşanî’nin silahlı gücü olmaktan çıkmış ve böylece örgütün Milli Cephe’nin iktidar olması için yürüttüğü faaliyetler bundan sonra Musaddık Hükümeti’nin düşürülmesine evrilmişti (Tevanî, 1379hş./2000, s. 308; Taghavi, 2004, s. 154). Oluşan muhalefet işlenen siyasi suikastlara da yansdı. Saray Bakanı Abdülhüseyin Hejir ve Başbakan Rezm Âra’nın Fedaiyan-ı İslam üyeleri tarafından öldürülmesi Kaşanî’nin beklentileri doğrultusunda yapılan eylemlerdi. Ancak Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatımî suikastı ve Musaddık’ı ortadan kaldırma planı doğrudan Fedaiyan-ı İslam’ın düşüncesi olup Milli Cephe’ye karşı icra edildi.

4.1. Saray Bakanı Abdülhüseyin Hejir Suikastı

Fedaiyan-ı İslam’ın Ayetullah Kaşanî ile bağlantı kurduktan sonra gerçekleştirdiği ilk eylem Abdülhüseyin Hejir suikastıdır. Hejir, İngiliz yanlısı bir siyasetçiydi ve devlet kademesinde saray bakanlığı gibi önemli bir mevkii işgal ediyordu. Onun Muhammed Rıza Şah tarafından başbakanlığa aday gösterileceği söylentisi Kaşanî’yi oldukça rahatsız etmişti. Bu söylenti İran Meclis-i Şura-yı Millisinde Haziran 1948’de duyulmaya başlanmış ve bir yıl sonra Hejir’in başbakan olacağına dair beklentiler daha da artmıştı. Ayetullah Kaşanî kendisinin hapsedilmesinden İngilizleri sorumlu tutuyor ve bu devlete yakın siyasetçilerden nefret ediyordu. Bu nedenle Hejir’i de oldukça tehlikeli biri olarak görüyordu. Ancak Kaşanî’nin Hejir’in başbakanlığına muhalefet etmesi sadece İngilizlere karşı beslediği kişisel nefretle açıklanamaz. Bu muhalefetin asıl nedeni İngiliz yanlısı bir devlet adamının ileride gerçekleştirilmesi düşünülen petrolün millileştirilmesi programına karşı çıkacağından duyulan endişeydi (Abbāsî, 1390 hş./2012, s. 166-167). Bu nedenle Kaşanî, Hejir’in ortadan kaldırılması konusunda Nevvab Sefevî’yle görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmelerden suikasttan önce Hejir’in başbakanlığına karşı şiddetli protesto gösterilerinin yapılması kararı çıktı. Böylece 13 Haziran 1948’de ilk protesto gösterileri başladı. Meclisin önünde toplanan kalabalığa Nevvab, Hejir’in İngiliz casusu, din ve İslam düşmanı olduğuna dair bir konuşma yaptı ve halkı gösterilere katılmaya davet etti. Nevvab daha sonra Tahran çarşısındaki esnafla görüş-

şerek onlardan protesto amacıyla dükkânlarını kapamalarını istedi. Çarşı üç gün kapalı kaldı. Bu durum içerde ve dışarıda büyük etki yarattı ve İran hükümetini protestoculara karşı harekete geçmeye sevk etti. Protesto gösterileri İngiliz Elçiliği'ne kadar ulaştı. Elçilik önünde toplanan kalabalık yabancı devletlerin İran'ın içişlerine karışmaktan vazgeçmelerini istedi. Burada örgütün önemli üyelerinden Seyyid Hüseyin İmamî, Hejir'in ortadan kaldırılması gereken dinsiz unsurlardan biri olduğunu ve onu öldürmeye yemin ettiğini belirtti. İmamî'ye göre Hejir'in öldürülmesi Müslüman mallarına el konulmasına ve İslam'ın bir kenara itilmesine karşı uygun bir tepki olacaktı (Abbasî, 1390 hş./2012, s. 167-168; Tevanî, 1379hş./2000, s. 308; Yazıcı, 2000, s. 54). 14 Haziran'da harekete geçen kolluk kuvvetleri Nevvab Sefevî ile birlikte Fedaiyan-ı İslam'ın birkaç üyesini tutukladı. Ancak tutuklular iki gün sonra serbest bırakıldı. Protestolar bastırılmayınca İran polisi bu defa göstericilerin üzerine ateş açtı ve birkaç kişi yaralandı. Olaylar meclise taşındı ve Milli Cephe'ye yakın bazı isimlerin devreye girmesiyle gösteriler bastırıldı. Ancak Hejir'e ve Pehlevî rejimine karşı duyulan öfke daha arttı (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 56-59).

Protesto gösterileri bastırıldıktan sonra İran hükümeti Nevvab Sefevî ve Ayetullah Kaşanî'nin peşine düştü. Kaşanî Ocak 1949'da yakalanarak Lübnan'a sürgün edildi. Nevvab ise yakalanamadı. Bu arada on altıncı dönem milletvekili seçimlerinin yapılma zamanı gelmişti. Kaşanî Lübnan'dan Nevvab'a bir mektup göndererek kendisinin de dâhil olduğu Milli Cephe adaylarının desteklenmesini istedi (Abdiyanî, 1390 hş./2012, s. 149). Seçimler yapılmış; ancak Tahran'daki sandıklara müdahale edildiği için Dr. Muhammed Musaddık'ın da aralarında olduğu Milli Cephe adayları meclise girmeyi başaramamıştı. Bu durum başbakanlığı yeniden gündeme gelen Hejir'in sonunu getirecekti. Kaşanî ve Fedaiyan-ı İslam, Hejir'in yabancıların İran'daki uzantısı olduğuna, onun aracılığıyla Müslümanlara zulmedildiğine inanıyor ve bu konuda propaganda yapıyordu. Ayrıca Kaşanî ve Nevvab'a göre Hejir, İslam değerlerini hiçe sayarak toplumsal yapının bozulmasına ve dolayısıyla kültürel yozlaşmanın ortaya çıkmasına neden olmaktaydı (Kazemi, 1984, s. 164). Bu nedenle Hejir'in ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu görevi onu öldürmeye yemin etmiş olan Seyyid Hüseyin İmamî üstlendi. Suikast Muharrem ayı yas törenlerinde gerçekleştirilecekti. 4 Kasım 1949 tarihinde Tahran'daki Sipehsâlar Camisinde yapılan törene Hejir ile birlikte çok sayıda devlet adamı ve bürokratta katılmış ve İmamî de içerden aldığı destekle yanında getirdiği silahıyla birlikte cami-

ye girip Hejir'e yakın bir yere oturmuştu. Uygun fırsatı yakalayan İmamî silahını çıkararak Hejir'e doğrulttu ve onu ağır bir şekilde yaraladı. Hejir kaldırıldığı hastanede bir gün sonra 5 Kasım'da hayatını kaybetti. İmamî tutuklandı ve dört gün süren askeri mahkemede yargılandıktan sonra idam edildi (Abbasi, 1390 hş./2012, s. 168). Tahran'da askeri yönetim idaresi kuruldu ve aralarında Kaşanî'nin oğlunun da olduğu Milli Cephe'ye yakın otuz kişi tutuklandı ("*Diruz Asr Ağa-yı Hejir*", 1328 hş./1949; "*Yek Tir Be Teref-i Ağa-yı Hejir*", 1328 hş./ 1949). Nevvab ve Fedaiyan-ı İslam'ın diğer önemli üyeleri ise kaçmayı başardı. Nevvab'ın Irak'a kaçtığını düşünen İran hükümeti Irak'la suçluların yakalanması konusunda işbirliği yaptı ve bu ülkeyle olan sınırlarını sıkı bir şekilde kontrol etmeye başladı; ancak Nevvab'ı yakalamayı başaramadı. Suikasttan sonra Fedaiyan-ı İslam yapılan eylemi kutsayan ve İmamî'yi yücelten bir bildiri yayınladı. Ayrıca suikast meyvesini verdi ve seçimler iptal edildi (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 74-80).

4.2. Başbakan Rezm Âra Sukastı

Saray Bakanı Abdülhüseyin Hejir'e düzenlenen suikasttan sonra seçimler yenilenmiş Ayetullah Kaşanî ve Muhammed Musaddık'ın da aralarında olduğu Milli Cephe'ye liderlik edecek isimler meclise girmeyi başarmıştı. İlk olarak eski ve deneyimli bir devlet adamı olan Ali Mensur tarafından hükümet kuruldu. Ancak bu zayıf bir hükümetti ve 1950 yılında iktidardan çekildi. İran eski Genelkurmay Başkanı Rezm Âra başbakanlık için en güçlü aday olarak gösteriliyordu. Rezm Âra, Muhammed Rıza Şah'la çok iyi ilişkilere sahip olamamasına rağmen İngilizlere yakın bir isimdi ve petrolün millileştirilmesine karşıydı. Âra'ya göre İran kendi imkânlarıyla petrol çıkarıp işletme kabiliyetine sahip değildi. Bu yüzden İngiliz petrol şirketinin desteğine ihtiyaç vardı (Arfa, 1946, s. 393; Avery, 1373 hş./1994, s. 346). Ancak Âra'nın bu iddiasını Musaddık yalanlamış ve ülkesinin yabancı bir devletin yardımı olmaksızın kendi mühendisleriyle petrol çıkarıp işletme işini layıkıyla yerine getireceğini vurgulamıştı ("*İmruz Rezm Âra Nohostveriz*", 1329 hş./1951). Petrolün millileştirilmesi konusundaki anlaşmazlık nedeniyle başta Kaşanî olmak üzere Milli Cephe'ye yakın isimler Âra'nın başbakanlığına karşı çıkıyordu. Âra ise başbakan olamadan önce kendisine karşı oluşan muhalefeti kontrol edebilmek için birtakım girişimler başlattı. Öncelikle Musaddık ile bir görüşme yaptı ve ondan Mil-

li Cephe'nin kendisini desteklemesini istedi. Ancak Âra petrolün millileştirilmesine karşı olduğundan Musaddık'ın desteğini alamadı. Âra ayrıca o dönem adeta Kaşanî'nin silahlı gücüne dönüşen Fedaiyan-ı İslam'la da bağlantı kurmaya ve böylece ulemanın muhalefetinden kaçınmaya çalıştı. Bu amaçla Kum şehrindeki din adamlarıyla görüştü; ancak beklediğini alamadı. Âra, Fedaiyan-ı İslam'dan çekiniyordu ve Hejir'in akıbetine uğramaktan korkuyordu. Bu nedenle Nevvab Sefevî'yle bağlantı kurmak istemişti. Milli Cephe ve Fedaiyan-ı İslam'dan beklediği desteği almayan Rezm Âra mecliste güvenoyu alarak hükümeti kurdu (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 83-85; Tevanî, 1379hş./2000, s. 304).

Hejir suikastında olduğu gibi Başbakan Rezm Âra'nın öldürülmesine giden süreç de Ayetullah Kaşanî'nin evinde yapılan toplantılarla başladı. Milletvekili seçildikten sonra Lübnan'dan dönen Kaşanî vakit kaybetmeksizin Âra'nın başbakanlığına karşı neler yapılabileceği konusunda Nevvab'la görüşmeye çalıştı. Nevvab İran polisi tarafından arandığından ikili arasında yüz yüze bir görüşme gerçekleşmedi. Nevvab gönderdiği mektubunda Rezm Âra'nın başbakan olarak kalıp diktatörlüğünü ilan edemeyeceği konusunda Kaşanî'ye güvence verdi. Daha sonra Milli Cephe'nin bazı vekilleri ve Fedaiyan-ı İslam üyeleri arasında birkaç toplantı daha yapıldı. Musaddık'ın katılmadığı bu toplantılarda İngilizlerin İran'daki etkisinin ortadan kaldırılmasına dair kararlar alınmıştı. Fedaiyan-ı İslam üyeleri alınan kararlar doğrultusunda Milli Cephe'yi sonuna kadar destekleyeceğine dair toplantıya katılan milletvekillerine söz vermişti. Bu iki taraf arasındaki son ittifaktı. Alınan karar gereğince öncelikle Rezm Âra'nın başbakanlığına karşı 2 Mart 1951 tarihinde protesto gösterileri düzenlendi. Mescid-i Şah ve Mescid-i Sultanî camilerinde toplanan kalabalık buradan İran meclisine doğru yürüyüşe geçti. Fedaiyan-ı İslam'ın önde gelen üyelerinden Abdülhüseyin Vahedî, meclis önünde örgütün hedeflerini ve programını açıklayan bir konuşma yapmış, İran'da İslam şeriatı icra edilmeye kadar mücadeleye devam edeceklerini, bunu yapmayan bütün hükümetleri kanunsuz sayacaklarını vurgulamıştı (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 263-264; Tevanî, 1379hş./2000, s. 304-305). Protesto gösterileri sorunsuz bir şekilde bitse de Âra Hükümetine karşı duyulan öfke dinmemiştir.

Fedaiyan-ı İslam tarafından düzenlenen protesto gösterileri işe yaramamış, Âra başbakanlıktan geri adım atmamıştı. Bir sonraki hamle onu ortadan kaldırmak olacaktı. Kaşanî'nin suikastı onaylamasıyla Nevvab hareke-

te geçmiş ve örgütün genç üyelerinden Tahranlı bir marangoz olan Halil Tahmasbî’yi (Abdullah Resgâr) Âra’yı ortadan kaldırması için görevlendirmişti (Sefevî, 1358 hş./1979, s. 94-96). Halil Tahmasbî, Saray Bakanı Hejir suikastında tutuklanmış; ancak bir süre sonra olayla bağlantısı olmadığı için serbest bırakılmıştı. Onun Fedaiyan-ı İslam üyesi olduğuna bakılmaksızın serbest bırakılması Başbakan Âra’nın sonunu getirecekti. Suikast önemli Şii din adamlarından Ayetullah Feyz için düzenlenen hatim töreninde gerçekleştirilecekti. 7 Mart 1951 tarihinde Tahran’daki Mescid-i Şah Camisinde düzenlenen törene devlet erkânından çok sayıda önemli ismin yanı sıra Başbakan Rezm Âra da yanında Çalışma Bakanı Esadullah Âlem ile birlikte katıldı. Aslında Âra hatim törenine gideceğini unutmuş, Esadullah Âlem’in hatırlatması neticesinde gitmeye karar vermişti. İkili çok sayıda korumayla birlikte törenin düzenleneceği Mescid-i Şah Camisine hareket etti. Tören sabah on buçukta düzenlenecekti ve Âra gecikmişti. Bu arada örgüt üyeleri başbakanın camiye geleceğini haber aldı ve Tahmasbî’yi bilgilendirdi. Başbakan Âra camiye gireceği sırada Tahmasbî yanında getirdiği silahıyla ona doğru ateş etti, boğazından ve başından yaralanan Âra orada hayatını kaybetti. Tahmasbî çok geçmeden yakalandı ve Emniyet Müdürlüğü’ne götürüldü. Emniyette “Çok Yaşa İslam” sloganı atan Tahmasbî, sorgusunda yaptığı eylemin doğru olduğunu söylemişti (“*Ceryân-ı Mufessel*”, 1329 hş./1951; “*Dakikterin ve Muasserterin Gozarêş*”, 1329 hş./1951).

Suikasttan sonra Fedaiyan-ı İslam tarafından doğrudan Muhammed Rıza Şah’ı hedef alan bir bildiri yayınlandı. Bu bildiride Halil Tahmasbî’nin üç güne kadar serbest bırakılması isteniyor ve bu yapılmadığı takdirde Pehlevî ve onun zalim hükümetinin çalışanlarının cehennemin eşiğine yaklaşacakları yazılıydı (Kazemi, 1984, s. 164; Yazdi, 1990, s. 294). Gerek Hejir ve Âra suikastları gerekse doğrudan Şah’ı hedef alan bildiri Fedaiyan-ı İslam üyeleri üzerindeki baskıyı arttırmıştı. Nisan 1951’de örgütün önemli üyelerinden Abdülhüseyn Vahedî, Seyyid Haşim Hüseyinî Tehranî, ve örgüte yakın Neberd-i Millet gazetesi müdürü Emir Abdullah Kerbaşçıyan tutuklandı. Nevvab Sefevî yakalanamadı ve tüm çabalarına rağmen tutuklu örgüt üyelerinin serbest bırakılmasını sağlayamadı (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 265-266; Yazıcı, 2000, s. 54). Ancak Halil Tahmasbî bir süre sonra Milli Cephe’ye yakın siyasi çevrelerin ve meclis azınlığının Ayetullah Kaşanî’ye verdiği destek sayesinde ceza almadan aklandı (Çeginî, 1388 hş./2009, s. 84; Tevanî, 1379hş./2000, s. 306).

4.3. Dışişleri Bakanı Seyyid Hüseyin Fatımî Suikastı ve Musaddık'ı Öldürme Planı

Rezm Âra öldürüldükten sonra başbakanlık görevi geçici olarak kabine üyelerinden Halil Fehimî'ye (Fehim'ul-Mülk) verildi. Ardından İran'ın Birleşmiş Milletlerde daimi elçiliğini de yapmış olan Hüseyin Âlai'den hükümeti kurması istendi. Âlai önce bu teklifi reddetse de daha sonradan kabul etti (*"Berâ-yı İntihab"*, 1329 hş./1951). Âlai'den sonra Şah, istemese de Dr. Muhammed Musaddık'tan hükümeti kurmasını istedi. Böylece Milli Cephe'nin iktidarı başlamış oldu. Fedaiyan-ı İslam'ın Milli Cephe'yle ilişkisi ve Kaşanî vasıtasıyla kurmuş olduğu ittifak Musaddık'ın başbakan olmasıyla bozulmaya başladı. Nevvab Sefevî, Başbakan Musaddık'ın İslam hükümlerini uygulamayacağını gördüğünde yönünü Kaşanî'ye döndü ve ondan geçmişte kendisine verdiği sözleri tutmasını istedi. Ancak Kaşanî, hükümetin önceliğinin şariat hükümlerini uygulamaktan çok ülkedeki İngiliz egemenliğine son vermek ve petrolü millileştirmek olduğu, cevabını verince Nevvab onunla da irtibatı kesti. Böylece Fedaiyan-ı İslam siyasi destekten yoksun kaldı ve yalnızlaştı. Ayrıca örgüt liderleri üzerinde bir baskı oluşmaya başladı ve Fedaiyan-ı İslam'ın birçok önemli üyesi tutuklandı. Verilen sözlerin tutulmaması ve oluşan baskı nedeniyle Milli Cephe'nin iktidarına kadar Kaşanî'nin silahlı gücü gibi çalışan örgüt bundan sonra eylemlerini Musaddık Hükümeti'ne karşı gerçekleştirme kararı aldı. Öncelikle Nevvab tarafından başbakan Musaddık'a bir mektup gönderilerek ondan istifa etmesi istendi. Musaddık bu mektubu ve Nevvab'ın daha önceki eylemlerini kendisine karşı ciddi bir tehdit olarak algıladı ve Sarî kasabasında yaptığı konuşmasından dolayı Nevvab'ı yargılatarak hapsedtirdi. Fedaiyan-ı İslam üyelerinin serbest bırakılması için ulemadan çok sayıda isim araya girse de netice alınamadı. Başbakan Musaddık'a karşı harekete geçme kararı alan örgüt ilk olarak Musaddık Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olan Hüseyin Fatımî'yi hedef aldı. Örgüt üyelerine göre Fatımî, Bahaî tarikatına mensuptu ve Milli Cephe hükümetinin siyasi ideolojisi ve programından sorumlu olup saray ile hükümet arasındaki bağlantıyı sağlıyordu. Ayrıca O, kendi gazetesi Bahter-i İmrüz'da Fedaiyan-ı İslam'a ağır eleştirilerle yükleniyor ve Milli Cephe'yi örgütün taleplerinden uzaklaştırıyordu. Bu nedenlerden dolayı Fatımî'nin ortadan kaldırılması örgütün dışardaki liderleri tarafından gerekli görülmüştü. Suikastı Fedaiyan-ı İslam'ın genç üyelerinden Muhammed Mehdi Abdhodayî gerçekleştirmeyi üstlendi. Dışişleri Bakanı Fatımî, Muhammed Mesut adlı bir gazete-

cinin mezuniyet törenindeyken suikast gerçekleştirildi. Fatimî suikasttan yaralı olarak kurtuldu. Muhammed Mehdi Abdhodayî tutuklandı ve Eylül 1953’e kadar tutuklu kaldı. Daha sonra Fatimî’nin şikâyetini geri çekmesi neticesinde serbest bırakıldı (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 269; Tevanî, 1379hş./2000, s. 306).

Fedaiyan-ı İslam, Fatimî suikastını Musaddık Hükümeti’ne gözdağı vermek ve başta Nevvab Sefevî olmak üzere tutuklu bulunan örgüt üyelerinin serbest bırakılmasını sağlamak için gerçekleştirmişti. Ancak bu olmadı ve örgüt üzerindeki baskı daha da arttı. Örgütün birçok üyesi suikasttan sonra tutuklandı. Örgüt bu defa Milli Cephe’ye daha etkili bir cevap vermek için doğrudan başbakanı ortadan kaldırmaya yöneldi ve Musaddık’a karşı bir suikast gerçekleştirmeyi planladı. Bu suikast planı İran polisi tarafından ortaya çıkarıldı. Ancak örgüt suikast planını İran basınına yazdığı bir mektupla reddetti. Musaddık suikastı Milli Cephe hükümetine karşı gerçekleştirilen 1953 darbesinden dolayı hayata geçirilemedi (Abrahamian, 2018, s. 154; Kazemi, 1984, s. 165).

5. Fedaiyan-ı İslam’ın Dağılması

Fedaiyan-ı İslam, Dr. Muhammed Musaddık’ın 1951 yılında başlayan iktidarından beklediğini alamamış ve Milli Cephe’yle Ayetullah Kaşanî vasıtasıyla kurduğu ittifakı bozmuştu. Musaddık döneminde iki yıla yakın bir zaman hapiste kalan Nevvab, daha sonra serbest bırakıldı ve bir süre ülke siyasetini etkileyebilecek eylemlerden uzak durdu. Bu arada Ağustos 1953’te bir askeri darbe meydana geldi. İran tarihinde Kûdeta-yı 28 Mordad olarak bilinen askeri darbe neticesinde Musaddık Hükümeti çöktü ve Tümgeneral Fazlullah Zâhedî, Şah tarafından başbakan olarak atandı (Câmî, 1362 hş./1984, s.180-183; Şehbazî, 1387 hş./2008, s. 619-620). Darbeden sonra ülkede Musaddık’a yakın tüm dini ve siyasi hareketler üzerinde bir baskı iklimi oluştu. Fedaiyan-ı İslam da bu baskıdan nasibini aldı ve bir süre sadece dini işlerle meşgul oldu. İran’da faaliyette bulunmanın gittikçe zorlaştığını gören Nevvab, aklındaki İslam devletleri birliğini gerçekleştirebilmek için birkaç Arap ülkesine seyahatte bulundu. 1954 yılında Filistin’in kurtuluşu için toplanan İslam Kongresine katılmak için Kudüs’e (Beylüt-mukkades) gitti. Daha sonra Mısır ve Ürdün’ü ziyaret etti. Onun yokluğunda Fedaiyan-ı İslam’ın İbrahim Sarrafan ve

Haşim Hüseyinî gibi bazı önemli üyeleri örgütten ayrıldı. Bazı üyeler ise Mücahidin Cemiyeti'ne katıldı ve örgütün diğer üyeleri oluşan bu parçalanmaya sessiz kaldı. Nevvab Şubat 1955'te İran'a döndükten sonra Fedaiyan-ı İslam yeniden toparlandı ve ülkenin her tarafında faaliyette bulunmaya başladı; ancak örgüt siyasi meselelerden bir süre daha uzak kaldı. Fedaiyan-ı İslam'ın bu sessizliği Hüseyin Âlaî'nin başbakanlığı döneminde bozulmaya başladı. Bu dönem Sovyetler Birliği Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın liderlik ettiği Arap devletleriyle yakınlaşmış ve Ortadoğu'daki etkisini arttırmıştı. Ayrıca Musaddık döneminde Sovyet-İran ilişkileri de gelişme göstermişti. Bu durum ABD'nin liderlik ettiği Batı bloğunda komünizmin bölgede yayılacağı endişesini arttırdı. Bu nedenle ABD'nin tavsiyesiyle İngiltere, İran, Türkiye, Irak ve Pakistan arasında bir askeri ittifak anlaşmasının imzalanması öngörülürdü. Tarihte Bağdat Paktı olarak bilinen ve Irak çekildikten sonra CENTO olarak adlandırılan bu anlaşma İran'da rejime muhalif olan bütün unsurları harekete geçirdi. Fedaiyan-ı İslam böyle bir anlaşmanın imzalanmasının İran'ı Batılı devletlerin askeri üssüne dönüştüreceğini savunarak Bağdat Paktı'na karşı çıktı. Ancak pakt Eylül 1955'te İran Senatosu ve Meclis-i Şura-yı Millisinde kabul edildi (Çeginî, 1388 hş./2009, s. 84-85). Böylece Fedaiyan-ı İslam için yeniden faaliyete geçme zamanı geldi.

Nevvab liderliğindeki örgüt Bağdat Paktı'nı imzalayan Başbakan Âlaî'yi ortadan kaldırmayı kararlaştırdı. Suikasttan önce örgüt üyeleri, Fedaiyan-ı İslam'ın pakta karşı olduğunu belirten bir bildiri yayınlayarak Başbakan'a gerekli uyarıyı yaptı. Ancak bunun bir etkisi olmadı. Sıra suikasta geldi. Nevvab Sefevî, örgütün önde gelen üyelerinden Muzaffer Zulkadir, Halil Tahmasbî ve Muhammed Vahedî ile Başbakan'a düzenlenecek suikast planını hazırlamak için bir toplantı yaptı. Buna göre suikast Muzaffer Zulkadir tarafından, örgütün geçmişte yaptığı eylemlerde olduğu gibi bir camide, Mescid-i Sultanî Camisinde, gerçekleştirilecekti. 17 Kasım 1955 tarihinde Başbakan Âlaî, Kaşani'nin oğlu Mustafa'nın hatim merasimi için Mescid-i Sultanî Camisine gidecekti. Önceden gerekli hazırlıkları yapan Zulkadir, Başbakan camiye girer girmez ona doğru birkaç el ateş etti; ancak onu vurmayı başaramadı. Âlaî suikasttan sağ olarak kurtuldu ve Zulkadir tutuklandı. Bu başarısız suikast girişimi Fedaiyan-ı İslam'ın son eylemi olacaktı. Örgütü tamamen ortadan kaldırmak isteyen hükümet başarısız suikast girişimiyle aradığı fırsatı bulmuş ve Nevvab da dâhil Fedaiyan-ı İslam'ın lider kadrosunu ve onlara yardım ve yataklık yapanları tutuklamıştı. Askeri

mahkemede yargılanan Nevvab Sefevî, Halil Tahmasbî, Muzaffer Zulkadir ve Muhammed Vahedî hakkında 4 Ocak 1956 tarihinde meşru hükümete karşı silahlı eylemde bulunma suçundan idam kararı verildi. Diğer tutuklular da çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. İdam kararı 18 Ocak 1956 tarihinde icra edildi ve böylece lidersiz kalan Fedaiyan-ı İslam’ın faaliyetleri resmi olarak sonlandı. Ancak örgüt, dışardaki üyeleri ve taraftarları vasıtasıyla bir süre daha faaliyetlerini devam ettirdi (Caferiyân, 1394 hş./2015, s. 274-275; Kazemi, 1984, s. 166; Taghavi, 2004, s. 156).

6. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı’ndaki işgal ve Rıza Şah’ın sürgüne gönderilmesi İran için bir dönüm noktası olmuştur. Yaklaşık yirmi yıllık iktidarı döneminde ülkesini her açıdan Avrupa örneğinde modernleştirmeye çalışan Rıza Şah, bunu yaparken ülkesinin iç dinamiklerini, özellikle muhafazakâr halkın tepkisini göz ardı etmişti. Onun bu ihmali işgalle birlikte başlayan kısmî serbestlik döneminde meyvesini verecek ve İran uleması Rıza Şah dönemindeki baskıyla bir hesaplaşma içerisine girecekti. Bu hesaplaşma beraberinde bazı radikal hareketlerin de ortaya çıkmasına neden oldu. Fedaiyan-ı İslam’ın ortaya çıkışı, programı, faaliyetleri ve düzenlediği suikastlar bu hareketlere verilebilecek en güzel örnektir. Hedefleri bakımından inkılapçı bir hareket gibi görünen örgüt, hem düşünsel ve teorik açıdan sahip olduğu sınırlılıklar hem de mücadele yöntemi olarak suikastı benimsemesi nedeniyle İslami bir karakterden çok çevresine korku salan bir terör örgütü görünümü kazanmıştır. Örgütün düşünsel faaliyetlerden çok eylemsel alana yönelmesi ve korkusuzca hareket etmesi, zamanla Milli Cephe gibi İran’daki diğer muhalif hareketlerin Fedaiyan-ı İslam üzerinde nüfuz kurmasına ve örgüt üyelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasına neden olmuştur. Milli Cephe’ye yakın Ayetullah Kaşani’nin örgüt üzerindeki etkisi, Hejir ve Rezm Âra suikastlarını onaylaması bu durumu güzel bir şekilde örneklemektedir.

Fedaiyan-ı İslam, Milli Cephe’yle ilişkisini karşılıklı çıkar ilişkisi çerçevesinde yürütmek istiyordu. Bu nedenle Kaşani’nin Milli Cephe iktidarı kuruluncaya kadarki neredeyse bütün isteklerini yerine getirdi. Ancak durum Nevvab Sefevî’nin düşündüğü gibi değildi. Kaşani, Milli Cephe iktidar olduktan sonra İslami bir hükümetin kurulacağı konusunda Nevvab’a ver-

diği sözleri unutmuştı. Fedaiyan-ı İslam'ın Milli Cephe'yle kurmuş olduğu dolaylı ittifak da şeriat hükümlerini icra edecek bir hükümetin iş başına gelmediği anlaşılınca bozuldu. Bu durum örgütü siyasi destekten yoksun bıraktığı gibi Musaddık Hükümeti'ni de suikast tehlikesiyle baş başa bıraktı. Nitekim Dışışleri Bakanı Fatimî'ye düzenlenen başarısız suikast, Başbakan Musaddık'ı öldürme planlarının yapılması iki taraf arasındaki anlaşmazlığın ne derece büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak 1953 yılında gerçekleşen askeri darbe Fedaiyan-ı İslam'ın bütün planlarını bozduğu gibi örgütün sonunu getirecek gelişmelerin de yaşanmasına neden oldu. Fedaiyan-ı İslam'ın İran'ı her türlü yabancı etkiden uzak tutma konusundaki kararlılığı Bağdat Paktı'na ve Başbakan Âlai'ye muhalefeti ve gerçekleştirdiği başarısız suikast örgütün sonunu getirdi. Ancak bu son İran'da radikal İslam'ın yükselişini önleyemedi ve Fedaiyan-ı İslam'ın birçok üyesi ve taraftarı İslam Devrimi'ne giden sürecin en büyük destekçileri oldu.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Abbasî, İ. (1390 hş./2012). *Çisti Sunnet-i Fikri Radikalizm-i İslamî Der İran (Berersi-yi Movredi: Cemiyet-i Fedaiyân-ı İslam). Feslnâme-yi Siyaset. Mecelle-yi Daneşkede-yi Hukuk ve Ulum-u Siyasi*, 4(41), 155-174.
- Abdiyanî, N. (1390 hş./2012). *Şiyuhhâ-yi Fedaiyan-ı İslam Der Mubareze Bâ Tağût. Panzdeh Hordad*, 8(28), 139-160.
- Abrahamian, E. (1982). *Iran Between Two Revolutions*. Princeton University Press.
- Abrahamian, E. (2018). *Modern İran Tarihi (D. Şendil, Çev.)*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arfa, H. (1946). *Under Five Shahs*. John Murray Press.
- Askerî, A., & Gulyân, A. H. (1401 hş./2022). *Bayestihâ-yı Temoddenî Der Hükümet-i İslamî Ez Didgâh-ı Fedaiyan-ı İslam. Pejuheşhâ-yı Temddon-ı Novin-i İslamî*, 2(3), 153-171.
- Avery, P. (1373 hş./1994). *Târih-i Muâssır-ı İran (Ez Tesis-i Silsile-yi Pehlevî Ta Kûdetâ-yı 28 Mordad 1332). II. (M. Refîi Mehrâbadî, Çev.)*. Neşr-i Mûesse-yi Matbûât-ı Âtâî.
- Ayetullah Kaşani Fedaiyan-ı İslam ve Nuhzet-i Milli Şoden-i San'ât-ı Neft (1388 hş./2010). *Panzdeh Hordad*, 6(22), 366-390.
- Berâ-yı İntihâb-ı Nohostvezir-i Âyende. (1329 hş./1951), *Kûşîş*, s. 1.
- Caferiyân, R. (1394 hş./2015). *Ceryanhâ ve Sazmanhâ-yı Mezhebi-Siyasi İran*, Neşr-i Muessese-yi Ferhengî Daneş ve Endişe-yi Muassır.
- Câmî, N. (1362 hş./1984). *Gozeşte Çırağ-ı Rah-ı Âyende Est (Tarih-i İran Der Fâsile-yi Do Kudetâ). İntişârât-ı Kaknûs*.
- Chehabi, H. E. (1990). *The Liberation Movement of Iran Under The Shah and Khomeini*. Cornell University Press.
- Ceryân-ı Mufessel Hadise-yi Getl-i Merhum Rezm Âra Sıpehbed- Erteş ve Nehostvezir. (1329 hş./1951). *Kûşîş*, s. 1, 4.
- Çeginî, M. (1388 hş./2009). *Baztab-ı Bazdaşt-ı Fedaiyan-ı İslam Be Rivayet-i Esnâd-ı Meclis. Peyâm-ı Baharistan*, 1(4), 83-92.

- Dakikterin ve Muasserterin Gozareşî Ki Derbare-yi Getl-i Rezm Âra Tehiye Şod. (17 İsfend 1329 hş./8 Mart 1951). *Dad*, s. 1, 4.
- Diruz Asr Ağa-yı Hejir Veriz-i Derbâr Der Mescid-i Sipehsalâr Movred-i İsalet-i Yek Gelûle Gerar Gırift ve Megaran-ı Saat Deh-i Bamdâd-ı İmruz Dergozeşt. (1328 hş./1949). *Keyhân*, s. 1, 8.
- Fedaiyân-ı İslam Seyr-i Meşrutalebi Der İran Negl Ez Heftenâme-yi Rehaî. (1986). Neşr-i Sazman-ı Vahdet-i Komunisti.
- Gaib, S. C. (1398 hş./2020). *Berersi-yi Endişehâ ve Teorihâ-yı Nezerî-yi Gruh Fedaiyan-ı İslam Be Menzûr-u Zuhur-u Mucedded Ceryan-ı Tefekkür-ü Şi'â Der Mübarezat-ı Azadîhâhi. Feslnâme-yi Tehkikat-ı Cedid Der Ulûm-u İnsanî*, 1(19), 63-72.
- İmruz Rezm Âra Nohostvezir Saat 10 Bâ Se Gelûle Der Mescid-i Şah Teror Şod. (16 İsfend 1329 hş./7 Mart 1951). *Bahter-i İmruz*, s. 1
- Karaosmanoğlu. Y. K. (2017). *Zoraki Diplomat*. İletişim Yayınları.
- Kazemi, Farhad. (1984). The Fada'iyân-e Islam: Fanaticism, Politics and Terror. İçinde Said Amir Arjomand (Ed.), *From Nationalism To Revolutionary Islam* (s. 158-176). The MacMillian Press.
- Mekkî, H. (1362 hş./1983). *Tarih-i Bist Sâle-yi İran (İstihkâm-ı Diktatori-yi Rıza Şah Pehlevî)*. V. İntişârât- ı Ūlmî.
- Sefevî, S. M. N. (1358 hş./1979). *Fedaiyan-ı İslam (Tarih, Âmelkerd, Endişe) Be Kuşeş-i Seyyid Hadi Husrevşahî*.
- Şehbazî, A. (1387 hş./20008). *Zuhûr û Sukût-ı Saltanat-ı Pehlevî (Hatırat-ı Erteşbed Hüseyin Ferdovs)*. I. İntişârât ı İttılaat.
- Şehristanî, N. V. (1388 hş./2009). *Siyaset-i 'Aşâyir-i Devlet-i Pehlevî-yi Evvel*. Neşr-i Tarih-i İran.
- Taghavi, S. M. A. (2004). *Fadaeeyan-i Islam: The Prototype of Islamic Hard-Liners in Iran. Middle Eastern Studies*. 40 (1), 151-165.
- Tevanî, A. M. (1379 hş./2000). *Âsibşnâsi-yi Yek Cunbuş: Temilî Der Endişe ve Âmel-i Cemiyet-i Fedaiyan-ı İslam. Feslnâme-yi Ulmî Pejûheşî Metin*, 2(4), 287-318.
- Yazıcı, T. (2000). Fidâiyyân-ı İslâm. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 13, s. 54-55). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yek Tir Be Teref-i Ağa-yı Hejir Şellik Şod. (1328 hş./ 1949). *İran*, s. 1-2.

Extended Summary

During the reign of Reza Shah, which began in 1921 and was consolidated with the proclamation of the Pahlavi dynasty in 1925, Iran underwent significant change and transformation. Reza Shah, who aimed to establish a liberal nation-state in Iran under a Persian identity and based on the European model, kept all opposition groups, including clerics whom he saw as obstacles to his goals, under pressure. This pressure continued until 1941. The occupation of Iran by Britain and the Soviet Union in August 1941 brought an end to Reza Shah's rule. His son, Muhammad Reza Pahlavi, succeeded him. With the new Shah, a period of reckoning began in Iran. The partial freedom that began with the occupation provided the right conditions for this reckoning to take place and created an opportunity for separatists, communists, tribes, and religious groups in Iran to take action against the government. Some institutionalized religious structures that had been suppressed by Reza Shah began to operate more vigorously, and there was an increase in the number of radical Islamic groups in the country. One of these groups was the Fadaïyan-i İslam, named after the word *fedai* mentioned in the Qur'an. This organization, which was different and more radical than other Islamic groups in Iran, aimed to bring a government that would enforce Sharia law to power and Islamize all state institutions within their existing structures. The highly active organization has adopted assassination as a method and has therefore been perceived as a religious revolutionary structure.

The founder of Fadaïyan-i İslam is Sayyid Muctebi Nevvap Mirlevhi, who received his madrasa education in the city of Najaf, Iraq, and became known as Nevvap Safavi. After carrying out the assassination of Ahmet Kesrevi in 1945, the organization announced its existence by publishing a statement titled "Religion and Revenge." The organization, which also received support from Iranian clerics, moved its activities into the political arena and prepared a program. This program was explained in the book "Rahnemâ-yı Hakayık" written by Nevvap Safavi in 1950. The two-part book explains the causes of global corruption and what needs to be done. According to the organization, the new order that began with Reza Shah has led Iran into fundamental corruption and decay in areas such as society, politics, economics, and the military. The fundamental cause of this corruption is separation from the luminous roots of faith and failure

to adhere to Sharia law in state administration. The only way to save Iran from the corruption it has fallen into is to establish a new state order by Islamizing the current structure shaped by Western civilization.

Rejecting Western-style modernization and adopting the Islamization of Iran's state structure as part of its program, Fadaïyan-i Islam knew that the path to achieving this goal lay in alliances that would bring the organization to power. For this reason, he turned to the National Front, which was the strongest opposition to Muhammad Reza Shah at the time. The relationship between the two sides was established through Ayatollah Kashani, an important member of the National Front. This connection, which was established indirectly through Kashani, was based on a relationship of mutual benefit. Nevvab Safavi believed that if the National Front came to power, a government that would enforce Islamic law would take office in Iran. Aware of Fadaïyan-i Islam's ability to carry out assassinations, Kashani wanted to use the organization's power as a means of pressure to achieve his own goals. However, there was no intellectual common ground between the two sides. Kashani wanted to operate within the existing constitution in accordance with constitutional principles and prioritized the nationalization of oil, while Nevvab demanded that all institutions of the constitutional monarchy acquire an Islamic identity and that Sharia law be implemented.

Fadaïyan-i Islam's assassination activities continued to increase after the partnership with Kashani, and the organization targeted high-level government officials in line with Kashani's demands. The first of these was the assassination attempt on Palace Minister Abdulhussein Hejir on November 4, 1949. The second and most widely publicized incident was the assassination of Prime Minister Rezm Âra by members of the organization. These two assassinations occurred as a direct result of the relationship between Kashani and the organization. However, the organization's subsequent actions were directed against the National Front government. Realizing that he could not establish an Islamic regime through Ayatollah Kashani, Nevvab Safavi directed his anger first at Foreign Minister Seyyid Hussein Fatimi and then at Musaddik. The organization that carried out an unsuccessful assassination attempt against Fatimi has devised a plan to eliminate the Prime Minister. The assassination plot by the organization did not materialize when the 1953 military coup ended the Musaddik

government. Then a new period of repression began and the organization entered a process of disintegration. During this process, the organization, which did not abandon its assassination plans, opposed Iran's entry into the Baghdad Pact and warned then-Prime Minister Hussein Alai not to sign the pact. The group, which ignored warnings, carried out a failed assassination attempt against Prime Minister Alai. This was the last act of the Fadaïyan-i İslam. Following the assassination attempt, the organization's leaders were placed under close surveillance, arrested, and imprisoned. With the execution of Nevvab Safavi in 1956, the Fadaïyan-ı İslam disbanded completely.